

Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) у Східному Поліссі в Україні: свідчення відновлення виду в регіоні

Ігор Загороднюк¹, Ігор Мерзлікін²

¹ Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

² Природний заповідник «Михайлівська цілина» (Суми), Сумський державний педагогічний університет (Суми); orcid: 0000-0001-8209-9144

ZAGORODNIUK, I., I. MERZLIKIN. The brown bear (*Ursus arctos*) in the Eastern Polissia in Ukraine: evidence of the species' recovery in the region. — The article describes a new record of the species in Sumy Oblast, in the zone of dense forests near the state border of Ukraine. The information was obtained from military colleagues who observed a female bear with a cub in a thermal imaging camera, which is evidence of not only of the species' presence, but also its reproduction and successful wintering. The observation was made on 4 May 2025 in Shostka Raion, in the area between Khutir-Mukhailivskiy and the state border. Other records of the species east of the Dnipro River are analysed, including the discovery of two skulls from the Starohutsky forestry (1960), a find of bear excrements near Stara Huta (1990), hunted bears in the north of Sumy Oblast on the border with Bryansk Oblast (2002–2003), the occurrence of a female with a cub in Novoposkov Raion of Luhansk Oblast (2004), the discovery of tracks in the snow in the Desniansko-Starohutsky National Nature Park (2012), and a video recording of a bear in a felling in the same national park (2020). All finds are associated with uninhabited areas and indicate constant 'attempts' of the species to restore its range in this region.

Вступ

Ведмідь бурий — *Ursus arctos* Linnaeus, 1758 — найбільший і вже тому найпримітніший хижий ссавець у складі фауни України. Його моніторингу присвячено чимало праць, зокрема й щодо поліської популяції, проте вони стосуються Центрального Полісся, на захід від Дніпра [Жила 1997; Gashchak *et al.* 2016; Жила 2024]. Такі праці фіксують динаміку появи ведмедя в Українському Поліссі, що свідчить про відновлення цієї частини видового ареалу. Зокрема, у Чорнобильській зоні явно зросла частота реєстрацій ведмедів на фотопастках: за 2012–2016 рр. було 17 реєстрацій і зареєстровано сліди ведмедиці з ведмежатами [Gashchak *et al.* 2016]. Все частіше виявляється маркувальна поведінка у вигляді подряпин на деревах [Жила 2024].

Відомостей про лівобережне Полісся практично немає. Відомо лише, що в теріологічній колекції Національного науково-природничого музею НАН України (ННПМ) є два черепи ведмедів, знайдені у грудні 1960 р. В. Абеленцевим у Середино-Будському районі Сумщини [Шевченко 2007].

Мета роботи — огляд й аналіз реєстрацій ведмедя бурого на північному сході України з описом нової знахідки цього виду.

Опис нової знахідки

Регулярно спілкуючись із різними колегами, які перебувають у ЗСУ й боронять незалежність України, автори накопичують різного роду дані про склад фауни в зонах бойових дій з увагою до ссавців. Важливою стала нова знахідка ведмедя на північному сході Сумщини, при тому дорослої ведмедиці з ведмежам, понад те — на початку травня, тобто після напевно успішної зимівлі. Тварин зафіксовано засобами об'єктивного контролю — тепловізійною камерою в районі постійного контролю проникнення ворожих ДРГ. Місцевість лісиста, ненаселена, між двома давно (понад 10 років тому) покинутими селами, між Хутором-Михайлівським і держкордоном:

«Минулої ночі ми на бойовій позиції бачили на українській території ведмедицю з ведмежам. Бачили в інфрачервону камеру. ...».

На жаль, це вся інформація, яку можна тут оприлюднити, і координати знахідки з відомих причин також не подаються. Проте важливим є те, що це спостереження фахового зоолога, що це велика лісиста і знелюднена місцевість, що це весна (післязимівельний час), і що це самка з малям. Отже, існує локальна популяція, хоч і невелика, але реальна.

Колегою також зауважено, що в районі реєстрації ведмедя існує чимало знелюднених раніше і тепер відселених сіл і хуторів, у яких, окрім покинутих городів, є чимало напівзруйнованих, проте цілком доступних для тварин сховищ, включно з численними льохами, цілком придатними не тільки для ДРГ та військових схованок, але й для ведмедів, що може бути додатковим позитивним фактором їхнього існування в регіоні.

Обговорення

Існує декілька важливих фактів виявлення ведмедя на північному сході України. Наведено їх у хронологічному порядку.

У колекції ННПМ є остеологічні матеріали (черепи без щелеп), знайдені у грудні 1960 р. у Старогутському лісництві [Шевченко 2007]; раніше (близько 2000 р.) один із авторів (І.З.) бачив черепи ведмежат у колекції ННПМ-р з подібними даними; вони були зі слідами проходження куль або картечі у кістках. Зразки в каталозі ННПМ мають такі дані:

№ 15619–15620 (черепи, без мандибул), Сумська обл., Шосткинський р-н (колишній Середино-Будський р-н), Старогутське лісн-во, кв. 10, 6.12.1960. leg. В. Абеленцев [за даними з: Шевченко 2007].

За 20 років, 1.05.1990, один із авторів цієї праці (І.М.) знаходив у околицях Старої Гуті купу екскрементів ведмедя.

Ще за 12 років — у жовтні 2002 р. — на півночі Сумщини в лісовому масиві на кордоні з Брянською обл. застрелено дорослого ведмедя, а невдовзі, у січні 2003 р., там само і тим самим мисливцем здобуто в барлозі дорослу особину (120 кг). Цей факт, повідомлений нам Р. Герасимюком (усне повід.), був опублікований 2004 р. [Мерзлякин 2003].

У тому ж 2004 р. опубліковано інформацію про знахідку ведмедя на півночі Луганщини [Клюев *et al.* 2004]. Дослідниками «знайдено відбитки лап бурого ведмедя на мокрому ґрунті байрачного лісу ... в балці Ведмежа (окол. с. Осинове Новопокровського р-ну, Луганської обл.; 24.05.2004). У червні 2004 року нам було передано передню ліву лапу ведмедя (лапа свіжа...), що залишилася в капкані ... у вищезазначеній балці. Зі слів місцевих, наприкінці квітня — початку травня 2004 р., вони неодноразово спостерігали самицю ведмедя з малюком, що виходили з лісу на берег р. Айдар в окол. с. Рогове».

Інша знахідка на Сумщині 2012 р.: «Ведмідь пройшов в НПП Деснянсько-Старогутський 27.12.2012, слід 18 x 29, крок 1 м. Йшов на північ, був за 2 км від кордону. Очевидно, брянські браконьєри [його] підняли, і він ... повертався досипати додому» (Ю. Кузьменко, особ. повід.). Колега надіслав у підтвердження серію фото слідів ведмедя на снігу. Знахідка стосується тих самих місць, що й згадані вище зразки в колекції ННПМ.

Навесні 2020 року в соцмережі Facebook опубліковано відео з ведмедем, зняте фотопадкою на вирубі в НПП Деснянсько-Старогутський 23.03.2020. Матеріал під назвою «Наш Старогутський житель» доступний за вебадресою: <https://www.facebook.com/watch/?v=2392472114376085>

Отже, маємо вже сім повідомлень, шість з яких стосуються північно-східного кута Сумщини, з яких чотири — після 2000 р. Більшість знахідок стосується території НПП Деснянсько-Старогутський, проте це може бути пов'язано виключно з увагою дослідників до цієї території. Нова знахідка ведмедя на схід від Хутора-Михайлівського засвідчує, що вид може бути (і напевно присутній) також у інших районах, зокрема в мережі лісових масивів, що тягнуться з пд.-зх. на пн.-сх. в районі Шостки (див. рис. 1).

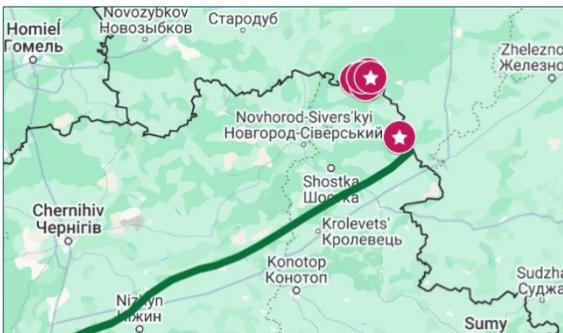

Рис. 1. Знахідки ведмедя бурого на Сумщині (зелена лінія — південна межа Полісся). Всі знахідки попереднього періоду стосуються північної групи місцезнаходжень; описана в цьому повідомленні нова знахідка потрапляє на межу Полісся й Лісостепу і розташована на південний схід від Старогутської групи знахідок.

Ця нова знахідка засвідчує чергову спробу формування популяції виду на Сумщині, з явними ознаками успішної зимівлі й успішного розмноження.

Як відмічено для Чорнобильської зони, формуванню нових угруповань ведмедя «сприяє розмір зони відчуження, рясність ресурсів і відсутність людей. За літературними даними, подібне відновлення ведмедя відбувається у сусідньому Поліському радіоекологічному заповіднику Білорусі» [Gashchak *et al.* 2016: 71]. Те саме можна сказати й про нову знахідку: вона стосується знелюдненої лісної місцевості з мінімальними антропогенними навантаженнями, що є сприятливим фактором формування нової популяції.

Подяки

Щира подяка колезі-військовослужбовцю ЗСУ за повідомлення важливого спостереження і коментарі щодо деталей знахідки. Дякуємо Р. Герасимюку та Ю. Кузьменку за надані в користуванні відомості й фотофакти щодо реєстрацій ведмедя на Сумщині.

Література

- Жила, С. М. 1997. Бурій ведмідь (*Ursus arctos* L.) в Українському Поліссі. *Вестник зоології*, **31** (3): 77.
- Жила, С. 2024. Маркування ведмедем (*Ursus arctos*) дерев у Чорнобильському біосферному заповіднику. *Theriologia Ukrainica*, **27**: 78–89. [CrossRef](#)
- Клюев, В. Є., М. О. Колесніков, О. В. Кондратенко. 2004. Нова знахідка бурого ведмедя (*Ursus arctos* [sic]) на теренах Східної України. *Вестник зоології*, **38** (6): 82.
- Мерзлякин, И. Р. 2003. Некоторые замечания к региональному списку животных, подлежащих особой охране в Сумской области. В кн.: *Проблеми збереження ландшафтного, ценотичного та видового різноманіття басейну Дніпра*. СумДПУ, Суми, 144–150.
- Шевченко, Л. С. 2007. *Млекопитающие. Выпуск 3. Хищные Carnivora. Зайцеобразные Lagomorpha (дополнение)*. ННПМ НАН України. Киев, 1–80. <https://goo.gl/pWPIKC>
- Gashchak, S., Y. Gulyaichenko, N. A. Beresford, M. D. Wood. 2016. Brown bear (*Ursus arctos* L.) in the Chornobyl Exclusion Zone. *Proceedings of the Theriological School*, **14**: 71–84. [CrossRef](#)

Резюме

ЗАГОРОДНЮК, І., І. МЕРЗЛІКІН. Ведмідь бурій (*Ursus arctos*) у Східному Поліссі в Україні: свідчення відновлення виду в регіоні. — Наведено опис нової знахідки виду на території Сумської обл. в зоні суцільних лісових масивів недалеко від державного кордону України. Відомості отримано від колег-військових, які спостерігали в тепловізійній камері ведмедицю з ведмежам, що є свідченням не тільки наявності виду, але і його розмноження й успішної зимівлі. Спостереження зроблено 4.05.2025 в Шосткинському районі на ділянці між Хутором-Михайлівським і Державним кордоном. Аналізуються інші реєстрації виду на схід від Дніпра, у т.ч.: знахідка двох черепів у Старогутському лісництві (1960), знахідка екскрементів ведмедя в околицях Старої Гути (1990), здобування ведмедів на півночі Сумщини на кордоні з Брянщиною (2002–2003), виявлення самки з малям у Новопсковському районі Луганщини (2004), виявлення слідів на снігу в НПП Деснянсько-Старогутський (2012), відеофіксація ведмедя на вирубці в тому ж напάρку (2020). Всі знахідки пов'язані з ненаселеними районами і свідчать про постійні «спроби» виду відновити свій ареал у цьому регіоні.